

Cultura y comunicación organizacional. Modelos para profundizar su estudio, de Alejandro Covarrubias Valdenebro, destaca la importancia de la relación entre los estudios organizacionales y la comunicación y aborda este vínculo mediante la investigación de las orientaciones laborales y políticas de los trabajadores. Contextualiza los estudios desarrollados en Latinoamérica (en menor cuantía que en los países desarrollados) caracterizados por su contenido ideológico, pero siempre en función de la constante de que el objeto de estudio (los trabajadores) constituyen un grupo heterogéneo y por lo tanto complejo de asir. En este escenario el estudio desarrollado considera la determinación de valoraciones, como anterior a la determinación de modelos analíticos, para finalmente establecer categorías de valoración en los ámbitos laborales y políticos.

En *Modelo de intervención social: una propuesta de innovación educativa*, María Engracia Carrasco describe un programa de intervención social gestado en la Universidad de Sonora a partir del reposicionamiento de determinados campos de estudio en las modificaciones curriculares y, por otro lado, ante la necesidad de reenfoque las formas de intervención en comunidades marginales con un nuevo conocimiento de la realidad social del grupo (que permitan cautelar y controlar el impacto de la intervención). Al res-

pecto, el autor se realiza preguntas como las siguientes: «¿hasta dónde las prácticas escolares académicas sólo se han circunscrito al ámbito de las instituciones? ¿Por qué el espacio indígena tradicionalmente no ha figurado en las prácticas escolares académicas? ¿Qué posibilidades ofrece un nuevo plan de estudios para incorporar a un espacio olvidado?» (p. 262). En este caso este nuevo conocimiento se revaloriza con el concepto de identidad de forma dinámica y la metodología cualitativa para el estudio de grupos más cerca de lo empírico ya a distancia de las aulas.

Evaluación de un programa formativo de valores, en estudiantes universitarios, de José Ángel Vera Noriega, Jesús Franco Laborín Álvarez, Mateo Sosas Pérez, es el artículo que cierra esta publicación. En él, Envida Ochoa Dávila, mediante la trayectoria de la educación superior en Méjico, destaca la importancia y la necesidad de la asunción de un rol educador por parte de las instituciones de educación superior que supere lo intrínsecamente lectivo y también profundice en los aspectos calóricos. El estudio descrito corresponde a una evaluación practicada durante un período de dos meses a un grupo de estudiantes a partir de las bases de un programa del Instituto Tecnológico de Sonora, basado en el autoconcepto y el bienestar subjetivo.

Daniel Jiménez

CASTELLANOS, Jordi (ed.)

«En Patufet», cent anys. La revista i el seu impacte

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004

La publicació infantil d'*En Patufet* (1904-1938) ha estat el setmanari en llengua catalana amb més tirada de la història (65.000 exemplars i 325.000 lectors setmanals), però no per aquest motiu escapa de polèmica a l'entorn del seu contingut. Sembla que pel que fa a les il·lustracions (Jordi

Llaveries, Joan Junceda o Gaietà Cornet) tothom reconeix la vàlua d'aquesta publicació, però no es pot dir el mateix sobre el seu contingut literari. El seu principal impulsor i col·laborador, qui en va ser director a partir de 1918, Josep Maria Folch i Torres (1880-1950), ha estat cons-

tantment víctima d'un debat en el si de la seva qualitat literària. Un home que ha deixat empremtes fermes en la literatura catalana com ser el creador de *Les extraordinàries aventures d'en Massagran* —recentment convertides en una sèrie d'animació televisiva— i ha estat instigador de vocacions literàries. Però, al marge dels erudits i ideòlegs, Folch i Torres ha estat per al gran públic una gran escola de llengua.

Tot i que la producció del barceloní és admirable (50 novel·les d'aventures en la *Biblioteca Patufet*, 48 novel·les roses en la *Biblioteca Gentil*, 51 obres de teatre i 1.200 articles a la secció «Pàgines viscudes» d'*En Patufet*) la seva qualitat literària ha estat objecte d'un gran debat. La prosa folquitorriana té dues característiques clares, segons Jordi Castellanos: el seu caràcter comercial i la seva influència moral. I és que no ho oblidem, l'aparició del personatge *Massagran* va significar l'inici de les novel·les per entregues dins les revistes infantils, novel·les que tingueren un èxit aclaparador en la societat catalana del moment i ajudaren a consolidar el que en els successius paràgrafs analitzarem com a «nova literatura infantil».

A l'entorn de Folch i Torres, s'estructuraren dues grans visions de la situació literària catalana. Per una banda, destaca la penència d'Adriana Sala, hi ha aquells cercles més literaris que creuen que s'ha de potenciar el mercat literari català i s'ha de potenciar una renovació editorial en termes comercials combatent a la producció folquitorriana, dominadora del moment, titllant-la de sentimentalista i, fins i tot, carrinclona. Per altra banda, també hi ha qui malgrat trobar-se entre la intel·lectualitat del moment, considera que la producció de Folch i Torres és necessària i omple el buit d'una literatura popular i de consum catalana que havia de fer de les nostres lletres una literatura moderna i normal. En aquest sentit, la petita burgesia serà un estament entregat a l'obra folquitorriana, com a paladí del catalanisme, tradicionalisme i catolicisme.

I és que el naixement del mercat literari català i la consolidació d'una «nova literatura infantil» són dos dels eixos vertebradors del col·loqui organitzat pels departaments de Periodisme i de Filologia Catalana de la UAB —ara recollit en l'obra editada per Jordi Castellanos *En Patufet, cent anys. La revista i el seu impacte* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2004)— que el professor d'Història del Periodisme, Josep Maria Figueres (UAB), va impulsar per commemorar el centenari del naixement de la revista infantil *En Patufet*. Tot i que aquest setmanari va tenir els seus competidors —*La Mainada* (1921-1923) i *Jordi* (1928), acuradament detallats en la penència de Teresa Mañà Tarré— *En Patufet* ha esdevingut amb el temps, tal com apunta Eulàlia Pérez Vallverdú en una de les deu penències del col·loqui, «una de les peces fonamentals per explicar la consolidació d'un mercat literari en català a Catalunya i de la normalitat cultural que es va poder viure, encara que limitada en el temps, en el nostre país». Davant d'aquesta importància de la publicació, el Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació de la UAB va impulsar aquest col·loqui amb dues voluntats explícites: aproximar-se a un fenomen literàrio-periodístic, *En Patufet*, del qual no hi ha cap estudi fet i, per tant, projectar públicament el que ha estat la revista en llengua catalana de més impacte.

El setmanari va néixer l'any 1904 de la mà de Josep Aladern i Aureli Capmany, poc temps abans que el periodisme català patís un dels cops més forts amb els assalts al *Cu-cut!* i *La Veu de Catalunya* el 1905. L'objectiu, tal com apunta Figueres, era «difondre un ideari adreçat específicament a la infància i la joventut». Al final del primer any, Capmany en traspasarà els drets i l'editor serà Josep Baguñà, que també ho era de la revista satírica el *Cu-cut!* Josep Mataró i Grau en serà el director i els homes implicats a les revistes del catalanisme polític del moment, com el mateix

Cu-cut! o *Cuca Fera*, també hi seran al setmanari infantil: Gaietà Cornet o Prudenci Bertrana en poden ser alguns exemples.

Tot i que els fets del 25 de novembre de l'any 1905 no afectaran *En Patufet*, sí que en marcaran el seu catalanisme. *En Patufet* publicarà constantment al·lusions a Montserrat o a aspectes gloriosos de la història de Catalunya. A més a més, tal com s'explica a les aportacions al col·loqui de Montserrat Castillo, amb el temps es van implicant dibuixants a la publicació: Apa, Opisso —qui desenvoluparà una gran part de la seva producció a les pàgines del també conegut *TBO*, que neix a 1917—, Llaverias o Junceda. Aquests esdevindran precisament els quatre primers il·lustradors, el 1907, de la *Biblioteca Patufet*. És en aquesta col·lecció on Folch i Torres excel·lirà, al costat de la seva secció de «Pàgines viscudes» i les seves novel·les roses a la *Biblioteca Gentil*. Tal com apunta Figueres, la revista «voldrà esdevenir, i des de 1915 hi reeixirà, una publicació familiar, més enllà de la dimensió infantil, per entrar en l'adult». Eulàlia Pérez Vallverdú, qui fa poc temps ha llegit la seva tesi doctoral sobre la figura de Josep Maria Folch i Torres, apunta que la revista va establir aquesta esmentada «nova literatura». Segons aquesta investigadora, «en primer lloc, la novetat té a veure amb les formes de comercialització i, per tant, de consum. En segon lloc, als models literaris i als registres emprats, amb el benentès que el primer no implica necessàriament el segon». Dins de la revista, poden destacar, per exemple, continguts de literatura infantil tradicional servits en formes noves, i a l'inrevés. Així doncs, l'obra de Folch i Torres respon a aquest nou model. «Calia que l'obra agradés als lectors, els infants, deixant en segon terme la intenció didàctica o moralitzadora que els compradors, els adults, cercaven en la literatura per a infants», apunta Pérez Vallverdú. Destaquem a continuació els objectius que, segons l'historiador, tenia el setmanari: finalitat mora-

litzadora; presència majoritària de l'atemoralitat; compromís amb els valors democràtics; respecte a la vida, la natura i l'equilibri espacial; valors de socialització en la transformació d'una societat agrària a industrial i de rural a urbana; qualitat en el dibuix amb dibuixants d'incidència social i cultural destacada; una visió tècnica de modificar constantment el producte; predomini d'una dimensió conservadora en la visió crítica de la societat; catalanitat; estabilitat d'empresa, contingut i col·laboradors i escola de llengua.

Al costat de les aproximacions històriques a la revista i el seu mercat (Jordi Castellanos, Eulàlia Pérez Vallverdú i Josep Maria Figueres), tampoc no podia faltar a la cita una referència sobre l'editor que va confiar en Folch i Torres i li va obrir les portes d'*En Patufet*: Josep Bagañà i Martra (1870-1942). Un personatge de perfil catòlic i simpatitzant de la Lliga Regionalista, que veié amb bons ulls l'entrada de les tropes rebels el 1939, però qui se'n desencantà mesos després quan li denegaren el permís per reprendre *En Patufet* i les activitats de l'editorial. Tot i ser editor de *Cu-cut!* (1902-1912) i director de *Garba* (1905-1906), Manuel Llanas i Ramon Pinyol (Universitat de Vic) assenyalen que «la projecció pública de les edicions de Bagañà es vincula al setmanari *En Patufet* i a les altres revistes que, més o menys, en deriven. Un lloc capdavanter ocupa la *Biblioteca Gentil*, que passa per dues etapes: de 1924 a 1928 en surten 48 títols, tot obres de Josep Maria Folch i Torres; i de 1931 a 1933, se'n publiquen 29, de diferents autors». No cal oblidar tampoc les col·leccions que editor i escriptor planifiquen conjuntament. És el cas de la *Biblioteca Patufet*, amb 72 títols que apareixen per capítols en el setmanari. Com a cloenda d'aquest punt dedicat a la figura de l'editor de la publicació, hem de fer esment de l'ambició intrínseca a l'home, qui va comprar una rotativa l'any 1923 a partir d'on s'imprimiria també *En Patufet*.

Tot i les aportacions històriques del col·loqui, és interessant observar la interdisciplinarietat de l'esdeveniment a través dels treballs presentats per Santi Barjau (*En Patufet*: un estil al marge de les modes), Josep Faulí («Pàgines viscudes»: pedagogia i literatura) i Anna Bartra (La llengua de Folch i Torres: alguns tasts). L'estil gràfic i la llengua emprada al setmanari, que rajaven de la ploma folquitorriana, no han deixat indiferents. Barjau ja ens assenyala des del primer moment la poca sofisticació del producte, amb una qualitat de la impressió que «no arriba molts cops a un estàndard mínimament acceptable». Aquest fet és a causa del seu baix cost, la seva periodicitat setmanal i els seus alts tiratges. Una qualitat en la composició que encara va ser més deficient durant la confrontació bèl·lica (1936-1939).

Faulí, per la seva banda, ens aproxima a una de les seccions estrella de la publicació: «Pàgines viscudes». Aquesta col·laboració de Folch i Torres a la revista de Baguñà va començar el 1915 i va acabar el mateix moment que la revista va desaparèixer, el 1938. Folch va usar els dibuixos de Junceda per il·lustrar aquesta secció. «Pàgines viscudes», com apunta Faulí, «s'han caracteritzat per haver rebut elogis sense mida i crítiques sense consideració». Per a aquest autor, l'aportació de Folch en aquesta secció de la revista infantil s'ha de considerar literatura de gènere, i només des d'aquest punt de vista poden ser enteses amb justícia i encert.

Però, si haig de destacar un capítol per sobre dels altres, aquest seria el que Anna Bartra (UAB) dedica a analitzar l'estil literari de Josep Maria Folch i Torres. A través d'un anàlisi lèxic, sintàctic i morfològic molt acurat, Bartra incideix a

remarcar el domini de la llengua que tenia el creador de *Massagan*, *Tupinet* o *Bolavà*. La investigadora de l'Autònoma remarca l'estil planer i fàcil de l'autor, amb la voluntat d'aconseguir arribar a tots els públics i defugir les elaboracions que suposessin un cost extra de comprensió. En la prosa folquitorriana no hi ha cap paraula col·locada a l'atzar i, a través de l'estudi d'Anna Bartra, es pot corroborar la singularitat i la cura en l'obra del barceloní. És una llengua clarament al servei dels objectius de l'obra que planteja l'autor. Per aquest motiu, és clarament exemplificadora la publicació d'extractes de l'obra folquitorriana sota els epígrafs corresponents.

La cultura popular catalana ha apuntat sempre que generacions de catalanoparlants van créixer amb les pàgines d'*En Patufet* com a referent. No hem d'oblidar que després de desaparèixer el 1938, a finals dels anys seixanta *En Patufet* va començar una segona etapa sota la denominació *Patufet* (1968) fins a 1973, ara però amb periodicitat quinzenal. En els seus dos primers números s'hi van publicar les últimes «Pàgines viscudes» folquitorrianes, ja que posteriorment van ser substituïdes per les «Històries possibles» de Ramon Folch i Camarassa. La influència patufetista ha estat tant gran, però, que molts dels catalans que no van viure el període d'esplendor de la revista també han estat objecte de la influència de Folch i Torres i els seus personatges, com *Massagan*. Així doncs, el recull de ponències que figuren en el llibre editat per Jordi Castellanos són un bon punt de partida per començar a endinsar-nos a fons dins el fenomen folquitorrià i patufetista, que, indubtablement, van agafats de les mans.

Xavier Ginesta Portet